

Metsavendlusest iidsel Läänemaal. Relvastatud Võitluse Liit

1944 aasta sügisel langes Eesti Vabariigi territoorium teistkordselt Nõukogude Liidu okupatsioonivõimu alla. Tuhanded endised Kaitseliitlased; Omakaitse liikmed ja Soome ning Saksa sõjaväes teeninud asusid ennast varjama. Peamine lootus baseerus mõttel ja uskumusel, et lääneriigid pärast teise maailmasõja lõppu sunnivad okupeerija ida-Euroopast välja ja muuhulgas on võimalik siin iseseisvus taastada. Selleks otstarbeks hakati kõrvale panema relvasid ja ka iseenast varjama, kui see vajalikuks osutus. Suuresti usuti 1941 aasta suvesõja sarnase sündmuse kordumist, kus vajadusel oleks Inglise või Ameerika Ühendriikide väeüksused Eesti läänerannikult alustanud meie riigi territooriumi puhastamist okupeerijast. Sellel puhul taheti aga ise maksimaalselt kaasa aidata.

Milline nägi üks tavaline relvastatud vastupanu liige üldse välja? Üldiselt ja täiesti mõistetavalt hoiti või üritati hoida võimalikult silmapaistmatut joont. Kanti tavariideid, muidugi sõltuvalt sõjajärgsest puudusest tarbeesemete ja muuhulgas riiete seas, kasutati ära ka vanu vormiriiete elemente. Näiteks pükse ja mütse ja muidugi õmmeldi neid selleks otstarbeks natukene ringi, värviti teist tooni, et paremini sulanduda ümbritsevasse, legaalselt elavatesse inimestesse. Osad grupid kasutasid operatsioonide läbiviimisel (no näiteks raharöövid, täitevkomiteede ründamised) maskeerivat riietust. Näiteks oli õmmeldud varistuses olevate metsavendade jaoks saksa telkmantli riidest maskeerimiskeebid. Organisatsiooni Relvastatud Võitluse Liidu liikmed kandsid käisel sellisel juhul ka organisatsiooni embleemi. Üldiselt aga parimas mõttes rahvaülesthõus ei omanud kindlaks kujunenud vormirõivastust. Kui metsavend liikus avalikus ruumis ringi, siinkohal pean silmas alevit, küla või suisa linna, kanti küll kaasas relvasid aga neidki varjatult. Pikka vintpüssi või suhteliselt suure püstolkuulipildujaga keegi avalikult ringi ei liikunud. Kuigi tõesti, neid relvasid modifitseeriti – tehti kergemaks ja lühemaks, et neid oleks parem mantli all varjatult kanda. Pigem oli igal metsavennal taskus püstol või revolver, et „tuliseks muutunud“ olukorras seda kasutada.

Vastupanu okupatsioonivõimule Eesti territooriumil ei omanud samasuguseid mõõtmeid, kui Leedus või Ukrainas. Sealne vastupanu võõrvõimule oli püsinud kogu II maailmasõja ühtlasel tasemel – süsteem oli sissetöötanud ja toimis. Eestis saksa okupatsioonivõimule relvastatud vastupanutegevust, sisuliselt ei eksisteerinud. Ülemaaliselt juhendatavat võrgustikku ei olnud. Kõige rohkem häirisid võime punapartisanid, milliseid saadeti siia luureandmeid koguma ja tagalat saboteerima. Neid aga ei saa pidada osaks vastupanuvõitlusest Eesti iseseisvuse eest.

Sellepärast oligi seis vastupanuks ning selle koordineerimiseks 1944 aasta sügisel üpris kehv. Erinevad inimesed ja ühendused soovisid küll veel võidelda, kuid ei omanud kontakte – kõik rabelesid erinevatel viisidel. Metsavennad – inimesed, nii mehed kui naised, kes said aru, et vastupanu on vajalik – osati ka möödapääsmatu enese alalhoidmiseks, mõistsid aga koordineerimise olulisust. Sidemete olemasolu eri salkade ja gruppide vahel. Metsavennad adusid selgelt, et ainult oma jõududega ei ole võimalik Nõukogude võimu ja selle esindajaid

Eestist välja saada. Oli vaja koguda jõudu – mehi ja relvasid. Luureandmeid, tõsta rahva moraali – julgustada inimesi vastupanule ning vabadusele. Lootusega kõigele heale.

Etteruttavalt võib öelda, et Eestis absoluutselt ülemaalse vastupanuorganisatsioonini ei jõutud. Katseid selle loomiseks oli mitmeid, kuid need hävitati kõik üpris kiiresti vaenlase poolt.

Kõige suurem, kõige rohkem koordineeritud ja planeeritud vastupanuorganisatsioon oli Läänemaal loodud Relvastatud Võitluse Liit. 1945 aasta sügisel fikseeriti julgeoleku aruandluses grupi metsavendade, eesotsas Endel Redlichi ja tema adjutandi Jüri Peetmanni legaliseerimine. Värskele legaliseeritutele anti ülesandeks juhendada teisi oma tuttavaid-varjajaid, metsast välja tulema. Igal juhul hakati ennast uuesti varjama ja loodi organisatsioon, mille laienemistegevust juhiti Konuvere ja Tiduvere külade lähiselt, Põrgupõhja nimelisest punkrist. 1946 aasta keskpaigus panid aktiivsemad metsavennad Endel Redlich, Elmar Valge jt. sellele aluse. Hilisemad Keskuse aktiivsemad liikmed olid Helmut Valdma ja Viktor Rumjantsev. Organisatsioon, hoolimata oma sõjakast nimest, ei olnud siiski sõjalise struktuuriga. Polnud ettenähtud põhikirjaliselt ka pidevat relvastatud tegevust vaenlase vastu. Peamiselt pandi rõhku võrgustiku ülesehitamisele ning ettevalmistuste tegemisele, et vajalikul hetkel olla valmis tegevust juhendama.

Tegevuse aluseks oli korralik põhikiri, millega määratleti ära struktuur; alluvussuhted ning käsuliin. Alluvusskeem oli üpris lihtne, üldjuht > maakondade organisatsioonide juhid > vallaorganisatsioonide juhid > lihtliikmed. Üldjuht andis põhikirjale vastavalt aru ainult Eesti Vabariigi seadusliku valitsuse ees, kuigi reaalseid kontakte eksiilvalitsusega Rootsis ei suudetud luua. Samuti koostati vallaorganisatsiooni juhi tarbeks juhend, milles määratleti ära allüksuse juhi võimupiirid ja kohustused. Erinevad näpunäited ja juhised olid kirja pandud ka lihtliikmete tarbeks. Maakondade juhid lähtusid oma tegevuses kas otse Keskusest saadud info põhjal või siis samuti vallaorg-i juhi juhendist. Oma olemuselt sisaldas viimane tegelikult piisavalt näpunäiteid nii luureandmete kogumiseks kui organisatsiooni liikmete juhendamiseks. Ära määratletud võimupiiride kohta tuleb kindlasti lisada, et org-i juurde kuulus eraldiseisev, kolmeliikmeline, Julgeolekukohus – kes pidi arutama organisatsioonile ohtlikuks muutunud liikmete või vaenlaste süüasju.

Julgeolekukohus nagu ka üldjuht olid põhikirjaliselt alluvad ainult Eesti seaduslikule valitsusele. Tuleb mainida, et kohtuliikmed nimetas ametisse üldjuht, kes andis neile ka juhtumid arutada. Võimalikest kohtuotsustest pole senini informatsiooni leidnud, kaasaegsete ütluste kohaselt võidi kohtu otsusega surma mõista metsavend Hirmus Antsu grupist – Heino Kaur. Julgeolekukohtuga hirmutamist kasutati ka liikmete värbamisel, seda olukorras, kus inimene keeldus organisatsiooni liikmeks astumast. Enamikel juhtudel allkirjastati siis vaikimistöötus.

Liikmeid valiti usaldusväärsete ja tihti illegaalselt elavate inimeste seast. Organisatsiooni eesmärgiks oli põhikirja järgi hetkel X astuda võitlusesse okupatsioonivägedega. Seetõttu oli ka üheks eesmärgiks leida toetajaskonda ja liikmeid üle Eesti. Liikmeks astuja pidi täitma

peale organisatsiooni põhimõtete ja põhikirjaga tutvumist liikmeankeedi isikuandmetega, tegevuse kohta eelnenud okupatsioonide ajal, kirjeldada erialaseid oskuseid ja kindlasti valima ka varjunime.

Organisatsiooni suurem laienemine toimus 1947 aastal, võiks öelda suvel ning sügisel. Siis liitus organisatsiooniga mitu inimest, kes olid piisavalt võimekad ja laia tutvusringkonnaga.

Vähene salastatus sai aga saatuslikuks. Kui üldiselt peetakse 31. detsembril toimunud Põrgupõhja hävitamises süüdlaseks Kalju Helit, kes langes vangi ebaõnnestunud Koeru pangaröövi käigus, siis võib praeguses uurimisfaasis öelda, et tegemist polnud siiski ainuüksi Heli poolt toime pandud reetmisega. Novembris ja detsembri alguses arreteeriti kaks metsavend, kes teadsid Põrgupõhja punkri asukohta. Samuti on siinkirjutaja veendunud, et peaaegu ühe päevaga (Heli arreteeriti 30 detsembril) ei oleks jõudnud julgeolek korraldada sellist laiaulatuslikku operatsiooni. Laiaulatuslik ja läbimõeldud see aga kahtlemata oli. Peale punkri hävitamist jäeti punkri ümbrus ja Konuvere küla jälgimise alla. Inimesed on kirjeldanud, et küla oli lausa suletud mõneks ajaks ja juurdepääsuteedel olid julgeoleku patrullid. Tundub, et oodati veel kedagi punkrisse saabuvat. Küsimus esialgu jääb, keda nii pingsalt oodati?

Lahingus hukkusid Asta Jõesaar ja Jaan Roosi, Konuvere külas hukkus Oskar Marting. 1 jaanuari hommikul leiti läbiotsimise käigus Paekülast, ühest talust, Helmut Valdma. Tekkinud segaduses lasti Valdma maha. Jaanuaris läks lahti massiline, üle-eestiline, liikmete arreteerimine. Ülekuulamistel saadud nimede alusel koostati arreteerimisnimekirju.

Samal ajal RVL-i keskuse liikmed suundusid teise valla serva, Uhja küla lähiste metsa. Seal oli ennast juba eelnevalt varjanud Mihkel Ellermaa koos oma naise ja naisevenna Aleksander Iilauga. Mihklil ja tema naisel sündis metsas punkris ka tütar – Tiiu. Raske on öelda, kas kõik elasid koos ühes punkris, või RVL-i liikmed said enda käsutusse Ellermaade vana punkri (uus valmis oktoober 1947). Oma osa sinna suundumises oli ilmselt ka selles, et üks RVL-i liige, Valentin Rahe oli pärit Uhja külast. Peale mõnekuulist varjamist, suunduti edasi Soontagana piirkonda, Emmosse, kuulsa Hirmus-Antsu tegutsemispiirkonda.. Seal oli RVL-il küll ilmselt kaks tugipunkti, seni arvatud ühe asemel. Materjalidest nähtub ka, et keskuse aktiivsemad liikmed (Endel Karell, Viktor Rumjantsev jt.), pidasid kahe grupi vahel sidet.

Kirjutatud on teatavast mitteläbisaamisest Hirmus Antsu ja RVL-i meeste vahel aga siinkirjutaja arvates see siiski väga tõsiseltvõetav ei ole. Kindlasti mõjutas Heino Kauri tapmine suhteid aga nagu nähtub ilmselt Annus Peetmanni surnukeha juurest leitud taskukalendris olevatest lühikestest märkmetest, plaaniti koos Antsu meestega näiteks Lihula vallutamist (arreteeritute vabastamiseks) ja plaaniti koos ka jaanipäeva tähistamist 1948 aastal. Kuna juba peo planeerimisel märgati Vistra talu juures (ning külas) liikumas julgeoleku töötajaid, otsustati sellest piirkonnast lahkuda. Siinkohal ulatas abistava käe Hirmus Ants, kes organiseeris ühe peatuspaiga, kusagil Parasmaa küla lähedal. Sealt edasi hakati rajama tugipunkti Kesu rabasse, ometigi tuli metsavendadel ka sealt ära kolida. Oma osa oli kahtlemata Annus Peetmanni hukkamises 15. augustil ja samuti sellele eelnenud, 1 augustil toimunud intsidendis marjakorjajatega. Nimelt ema ja tütar Valgud sattusid

metsavendadele peale, nad kirjutasiid alla vaikimistöotustele (samalaadne juhtum oli Soontaganal, Tarva külas ka Ladumann Augusti ja Albertiga). Kesu- Topilt suunduti edasi Vana-Vigala külje alla, kuskohast sooritati ka Vigala raudejaama sidejaoskonna raharööv (üle 199 00 rubla) ja peale 25 septembrit hakati rajama talvepunkrit Läti/ Käntumetsa. M.h. tuli sedasama raha rekvireerima ka Hirmus Ants oma kaaslastega, kuna osa saadud saagist määrati Antsu meeste toetuseks, võib arvata, et esimese hooga plaaniti kasutada selles operatsioonis just võõraid mehi, kuid lõpuks leiti need organisatsiooni siseselt.

Tekkinud rahadega saadeti talvevarustust täiendama Lembit Mulk ja Aksel Grossberg, kes suundusid Kullamaa valda, Kastja külla, Saueaugu tallu Nelli Altmäe juurde, kes oli varemgi metsavendade toiduvarede eest hoolitsenud ja külavolinikuna omas ülevaadet külas toimuvast. Tema vend, Hans oli aga värvatud agendiks nimega „Reks“, kellele seati ülesandeks selgitada välja grupi liikmed, nende relvastus ja peidupaik. Punkrisse tagasipöörduvad Mulk ja Grossberg peeti ENSV MGB operatiivgrupi poolt Saua küla lähistel, Kullamaa vallas 15. oktoobri hommikul kell 09.00 kinni. Nende läbiotsimisel leiti 107 padrunit, kaks püstolit, RVL-i programm (ilmselt põhikiri), käise-embleem ning joonistusi „staabilaagrist“.

Koheselt alustati kohapeal ülekuulamist, mille käigus mõlemad rääkisid, et nad varjavad ennast Endel Redlichi grupis, laagris mis paikneb Looritsa metsamassiivis, Vigala vallas. Lisaks „tunnistati“ üles ka E.Redlichi juhtimisel sooritatud terroriaktid nõukogude aktivistide vastu ja erinevad riigi ja kooperatiivivarade röövimised. Ülekuulamisel saadud informatsiooni põhjal alustati juba kolm tundi hiljem „sõjalis-tšekistlikku“ operatsiooni RVL-i laagri hävitamiseks! Siinkohal saab ainult imestada ülekuulatavate koostöövalmidust, või arvestades nende varasemat tausta, pigem küll meetmeid, mida nende peal rääkima panemiseks rakendati.

RVL-i liikmetel õnnestus haarangust väljuda ning vaenlasest lahti rebida, kaotati langenutena kaks meest – Mihkel Soosalu (sooritas haavatuna enestapu) ja Eduard Mulk. Sealt edasi jaguneti uuesti kaheks. Endel Redlich koos Elsa Mesneri ja Arnold Laansooga suundus Kullamaa valda. Ülejäänud aga Pärnu- Jaagupi külje alla, Ertsma punkrisse. Sinna suundunud metsavennad hoidsid aga jätkuvalt sidet eelpool mainitud Vistra talu elanikega. Olles silmadeks kõrvadeks RVL-ile, oli Arnold Läänemägi sama ka julgeolekule. Veebruari keskel 1949 aastal oli Julgeolek tuvastanud RVL-i Keskuse paiknemise Pärnu- Jaagupi lähedal ja võttis piirkonnas toimuvad liikumised jälgimise alla. 27. veebruaril rünnati punkrit ja lahingu käigus langesid pea kõik punkris viibinud. Mihkel Ellermaa arreteeriti haavatuna, Jüri Reidla ja ilmselt ka August Jaakson suutsid välja murda. Endel Redlich sai surma arreteerimiskatsel, 29. juunil samal aastal. Arnold Laansoo leiti surnuna 29. mail 1952 ja Elsa Mesner arreteeriti mõistetugi vangiga (hoolimata oma agendiks olemisest). Endiseid liikmeid jälitati veel aastate pärast.

RVL-i liikmete värbamine lõppes tegelikult põhimõtteliselt peale 31 detsembril 1947 toimunud Põrgupõhja punkri hävitamist. Sealt edasi Keskuse liikmed tegelesid peamiselt

endale piisavalt turvalise koha leidmisega ja laienemine ning koordineeritud tegevuse arendamine jäi tahaplaanile, kuigi mitte unustatuks. Näiteks 1948 aasta suvel kaalusid Audru, Sauga, Are ja Halinga metsavennad ühinemist RVL-iga. Mihkel Soodla oli org-i põhimõtteid tutvustanud ja otsustati suurem nõudpidamine teha. Koosolek otsustai teha 31 augusti hilisõhtul Audru vallas, Malda metsas. Kohtumispaik ja sellega seonduv info pressiti aga ühelt Arnold Leetsaare grupiga seotud mehelt välja ning kuigi sellest õigel ajal teada saades, ei jõudnud hoiatus kõigi metsavendadeni. Ants Kaljuranna ja Ilmar Hendriksoni mehed said hoiatused kätte, kuid Ilmar Reimets ja Elmar Jäärats ei saanud ja langesid julgeoleku haarangus, koosoleku koha lähedal.

Kui vaadata olemasolevat statistikat Julgeoleku materjalidest, selgub, et ainuüksi 1948 aasta jooksul tapeti või arreteeriti 167 RVL-i liiget või org-iga seotud inimest (mh. 9 Keskuse liiget, 6 maakondade juhti, 16 vallaorganisatsioonide juhti, 93 lihtliiget ja 43 toetajat). RVL ei jõudnud laieneda päris üle-eestiliseks, küll oli liikmeid aga hinnanguliselt umbes 500 ja kindlasti ei alahinnanud julgeolek organisatsiooni. Kõige parem näide on selles, et 1958 aastal oli julgeolekus arvel veel 196 endist RVL-i liiget. Liikmetest hetkel teadaolevalt, 50 hukkus võitluse tagajärjel. Nagu öeldud, ei olnud RVL mõeldud otseseks sõjategevuseks, peamine eesmärk oli selle nimel töötada, et vajadusel saaks koondada võitlusvõimelised inimesed üheks suureks kampaaniaks. Aduti väga hästi, et pärast pikkasid sõja-aastaid on vaja hoida rahva moraali, lootust paremale tulevikule. Lootust vabadusele. Selles tegevuses anti oma parim, mis küll aga RVL-i näite varal lõppes veebruaris 1949.

Lõpetuseks on parajad RVL-i Viljandimaa organisatsiooni juhi, Hillar Tassa sõnad:

„RVL ei olnud üles ehitatud pikaajalisele vastupanule. See oli võimatu totaalse diktatuuri tingimustes. Mul ei koitnud hetkekski, et uusaastaõöl tulistatakse surnuks vaevu ärganud ja püstoli järgi haaranud Manivalde; et kaks nädalat hiljem hüppavad Pärnu jaamas minu kallale kolm tšekisti; et Rumm langeb staabipunkrit kaitstes veidi enam kui aasta pärast ja et Olev elab temast ainult paar kuud kauem.“